

Я. Б. Шпаченко

orcid.org/0009-0008-9767-4613

аспірант відділу міжгалузевих і порівняльних правових досліджень
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

ПЕРСПЕКТИВИ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ АВТОНОМІЇ: ВИМІРИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНЦІВ ЗА КОРДОНОМ

Етнокультурна (національно-культурна) автономія є політико-правовим інститутом, спрямованим задовольнити прагнення національних меншин, етноспільнот на збереження самобутності без територіальних претензій. Цей інститут не можна позиціонувати як новий, адже він уже пройшов понад столітню еволюцію. Однак досі відсутня цілісна концепція етнокультурної автономії, ведуться дебати про його переваги, можливі загрози, доцільність впровадження.

Для України цінність цього інституту вбачається у відсутності загроз для цілісності держави, уможливленні завдяки переформатуванню територіальних вимог національних меншин у виключно етнокультурну площину. Інтерес до етнокультурної автономії посилюється тим, що для України особливе значення має гармонізація етнонаціональних відносин, дієва протидія різноманітним відцентровим тенденціям. Досягнення таких цілей пов'язане з переспрямуванням етнотериторіальних вимог в етнокультурні (Дудченко та ін., 2021, с. 51).

Мета дослідження – дати оцінку перспективі інституціоналізації етнокультурної автономії в Україні та за її межами в середовищі національних меншин українців за кордоном. Відтак завданнями дослідження визначено: 1) проаналізувати еволюцію інституту етнокультурної автономії в Україні; 2) визначити перспективи цього інституту як в Україні, так і в середовищі закордонного українства в тих державах, де функціонує інститут екстериторіальної автономії та українці мають статус національної меншини.

Інститут етнокультурної автономії в Україні нині має великий, однак не затребуваний потенціал (Етнокультурна автономія, 2018, с. 5). Водночас в історії нашого державотворення наявний позитивний досвід виваженого ставлення до політико-правового захисту національних меншин. Так, політичні лідери УНР (1917–1921 рр.) розуміли, що ігнорування прав етноспільнот загрожує загостренням етнічних конфліктів, а в підсумку – може стати причиною дезінтеграції держави. Ідея національно-персональної автономії ґрунтувалася на ідеології провідників українського демократичного руху (Гусев, 1999). Так, М. Грушевський у статті «Народностям України» зазначав: «Ми не на те цілими поколіннями боролися і страждали за права нашого народу, щоб з хвилиною, коли його права будуть здобуті, поставити іншу мету – приборкування слабших народностей і панування над національними меншостями великої Української землі. Ми не на те доводили право кожної народності на її національне самоозначення..., аби тепер відмовляти якій-небудь народності сього права...» (Грушевський, 1991, с. 103). Таке ставлення до національних меншин провідників Української революції було природним, адже вони певною мірою були під впливом австрійської літератури з національного питання (К. Реннер, О. Бауер та ін.), а відтак – схильні до ідеї національно-персональної автономії.

У Третньому Універсалі Центральної Ради від 7 листопада 1917 р. було зазначено, що «народом великоруському, єврейському, польському та іншим на Україні признаємо національно-персональну автономію для забезпечення їм права і свободи самоврядування в справах їх національного життя» (Українська Центральна Рада, 1996, с. 101). Далі Закон УНР «Про національно-персональну автономію» від 22 січня 1918 р. став «першою у світовій практиці спробою не лише законодавчо забезпечити права національних меншин, але й ввести їх у загальні

конституційні рамки держави» (Лазарович, 2012, с. 109). Відповідно до ст. 1 Закону кожна нація, що проживала на території УНР, мала право в її межах на самостійне облаштування свого національного життя. Його реалізація здійснювалася через органи Національних союзів, влада котрих поширювалася на всіх його членів, незалежно від місця поселення в межах УНР. Це право націй проголошувалося непорушним і жодну з них неможливо було його позбавити або обмежити в ньому. Для безпосередньої реалізації можливостей національно-персональної автономії громадяни УНР, належні до тої чи іншої нації, мали утворити власні Національні союзи, котрим належало виняткове право представництва нації перед державними і громадськими установами УНР. Унормовуючи національно-персональну автономію, український політикум розраховував, що це «сприятиме зміцненню порозуміння з національними меншинами, їх лояльності та співучасті в державотворчих процесах» (Лазарович, 2012, с. 108).

Конституція УНР 1918 р. (Статут про державний устрій, права і вольности УНР) містила окремий розділ (VII. Національні Союзи), який унормовував інститут національно-персональної автономії, визначав процедуру його формування та функціонування (Статут, 2011). В ЗУНР також проголошувалося право національних меншин на національно-культурну автономію (Лазур, 2005, с. 9). Навіть сучасне законодавство з питань етнополітики «поступається демократичним спробам забезпечити реалізацію прав всіх національностей під час національно-визвольних змагань 1917–1918 років» (Кресіна та Явір, 2018, с. 11). Досвід українського державотворення початку ХХ ст., до якого були залучені національні меншини, довів конструктивний потенціал інституту етнокультурної автономії в частині сприяння запобіганню етнічним конфліктам, дезінтеграційним загрозам.

В умовах незалежної України у ст. 6 Закону України «Про національні меншини в Україні» 1992 р. (втратив чинність) закріплювалося право національних меншин України на національно-культурну автономію. Однак це право мало декларативний характер, не отримало продовження шляхом визначення інструментів, механізмів його реалізації, а відтак національні меншини в Україні не скористалися ним. Держава формально надала національним меншинам значну свободу самовираження, але при цьому не взяла на себе конкретних позитивних зобов'язань щодо створення умов для забезпечення прав національних меншин. Процедура функціонування національно-культурної автономії не була «виписана жодним нормативно-правовим актом України» (Явір, 2019, с. 54), а тому інститут не функціонував.

Відтак у 2000-х роках вітчизняні юристи-конституціоналісти та етнополітологи неодноразово відзначали нагальність прийняття окремого нормативно-правового акта про національно-культурну автономію. Упродовж у 2001–2006 років до парламенту було подано кілька законопроектів, однак жоден з них не було прийнято.

Якщо узагальнити усі незавершені спроби інституціоналізації національно-культурної автономії в Україні, то бути здійснені у такі способи: 1) спроби внести зміни до Закону України «Про національні меншини в Україні»; 2) розробка проектів нових Концепцій державної етнонаціональної політики; 3) через законопроекти про національно-культурну автономію.

Серед проектів Концепції державної етнонаціональної політики виділимо: а) проект 2010 року авторського колективу Інституту держави та права імені В. М. Корецького НАН України (Кресіна, Лойко та Явір, 2010); б) проект Закону про Концепцію державної етнонаціональної політики України (Про Концепцію, 2013), внесений М. Джемілевім у 2013 році (відкликаний у 2014 р.). У згаданих проектах концепцій акцентовано на потребі створення правових та організаційних умов для реалізації права національних меншин на національно-культурну (етнокультурну) автономію. Однак будь-яка концепція (навіть у випадку її ухвалення уповноваженим органом) є передусім програмним документом, який не передбачає конкретики у визначенні механізму реалізації національними меншинами свого права на той чи інший вид екстериторіальної автономії.

Основними законотворчими ініціативами, спрямованими на унормування інституту національно-культурної автономії, були:

– проект закону «Про національно-культурну автономію» № 8387 від 19.12.2001 р., ініційований народним депутатом С. Кіяшком. Законопроект було критиковано за низку ужитих термінів («лінгвістичне самовизначення», «органи внутрішнього керування

національно-культурної автономії» та ін.), спробу застосувати територіальний поділ до екстериторіальної моделі автономії;

– проект закону «Про національно-культурні автономії національних меншин України» № 3764 від 11.07.2003 р., внесений народним депутатом України Н. Мхітаряном. Єдиною організаційною формою автономії пропонувалося визначити громадські об'єднання національних меншин;

– проект закону «Про національно-культурну автономію національних меншин України» № 3764 від 14.09.2005 р., внесений народним депутатом І. Гайдошем. Право на створення такої автономії пропонувалося надати меншинам, які відповідають умові чисельності представників (не менше 3 тис. осіб). Зауважимо, що така вимога часто зафіксована в законодавстві держав, де функціонують інститути екстериторіальної автономії. Однак у цьому законопроекті були недостатньо прописані механізми взаємодії національно-культурної автономії з органами влади та місцевого самоврядування;

– проект закону «Про національно-культурні автономії національних меншин України» № 1062 2006 р., внесений народним депутатом В. Харою. Цей законопроект Комітет з питань культури і духовності рекомендував доопрацювати. Примітно, що за цим законопроектом суб'єктом реалізації права на національно-культурну автономію виступали не громадяни (представники національних меншин), а громадські об'єднання національних меншин, що суперечить природі такого типу автономії.

Отже, на початок 2000-х років припало найактивніше лобювання запровадження інституту екстериторіальної (національно-культурної) автономії в Україні. Жоден з законопроектів не був ухвалений. Серед причин цього – передусім відсутність консенсусу, чи не становитиме така автономія небезпеки наростання відцентрових тенденцій в Україні (хоч насправді така автономія якраз і має протилежне завдання). Дискусійним було й питання про джерела фінансування: чи не спричинятиме такий тип автономії додаткового навантаження на державний бюджет, чи не посилить вплив іноземних держав і т. ін. Також окремі зі законопроектів містили норми, які могли зумовити дискримінацію за етнічною ознакою.

Після 2006 року законотворчі ініціативи щодо унормування інституту національно-територіальної автономії не були продовжені, а відтак ст. 6 Закону України «Про національні меншини в Україні» так і не отримала деталізації для практичного впровадження. Законопроекти, які подавалися пізніше, стосувалися територіальної, а не екстериторіальної автономії. До прикладу, в проекті Закону України № 6315 від 07.04.2017 р. «Про статус кримськотатарського народу» пропонувалося закріпити статус Автономної Республіки Крим як національно-територіальної автономії кримських татар.

Водночас у науковому дискурсі етнополітологів України періодично підіймалося питання про те, що законодавче унормування інституту національно-культурної (етнокультурної) автономії є першим і найважливішим кроком для розв'язання низки проблем щодо задоволення прав етнічних груп у поліетнічній Україні.

Хоч на певних етапах законопроектна робота щодо унормування етнокультурної автономії велася доволі активно, але не спостерігалася достатня ініціативність, наполегливість самих національних меншин у лобюванні цього питання. На основі ст. 6 Закону України «Про національні меншини в Україні» упродовж трьох десятиліть чинності цього нормативно-правового акта жодна національна меншина не піднімала питання створення своєї екстериторіальної автономії. Вочевидь, спільноти національних меншин та їх лідери очікували на якісь деталізовані в окремому законі чи підзаконних актах алгоритми дій від уряду щодо процедури створення такої автономії.

Це підводить нас до думки: чи ж не самі національні меншини мають виступати генераторами ініціатив з інституціоналізації етнокультурної автономії? Адже саме вони найперше мали б бути зацікавлені у створенні екстериторіальних культурних автономій задля збереження своєї самобутності, ідентичності. При цьому держави за демократичною логікою теж мали б бути зацікавлені у цьому задля запобігання будь-яким відцентровим тенденціям, сепаратизму. І якщо національні меншини на своєму рівні аргументовано не підіймали перед державними інституціями України питання деталізації ст. 6 Закону України «Про національ-

ні меншини в Україні», то, припускаємо, у них не було розуміння важливості унормування процедури створення та функціонування цього демократичного інструмента етнополітики. При цьому саме у 1990-х – на початку 2000-х роках у багатьох державах Центральної та Східної відбувалася інституціоналізація екстериторіальної автономії, що дозволяло вивчити такий досвід.

Якщо у Законі України «Про національні меншини України» (1992 р.) інститут національно-культурної автономії був бодай формально згаданий, то у чинному Законі України «Про національні меншини (спільноти) України» (2022 р.; чинний з 01.07.2023 р.) відсутня згадка про якусь форму екстериторіальної автономії. Слово «автономія» та похідні від нього ужиті хіба у назві Автономної Республіки Крим та при визначенні принципів державної політики у сфері національних меншин (спільнот): «запобігання міжетнічним конфліктам, використанню національних меншин (спільнот) іншими державами для автономізації регіонів їх проживання та дезінтеграції України» (ст. 13. ч. 2, п. 9) (Про національні меншини (спільноти) України, 2022). Поняття «етнокультурний» чи похідні від нього узагалі не уживаються у тексті цього документа. Натомість згаданий закон оперує поняттями «культура національних меншин (спільнот)», «культурна самобутність та ідентичність», «культурне розмаїття», «культурні потреби та інтереси національних меншин (спільнот)», «мультикультурність українського суспільства», «національно-культурний розвиток національних меншин (спільнот)» та ін.

Уважаємо, що українські законодавці знову проігнорували потенціал етнокультурної автономії як одного з найкращих механізмів задоволення етнокультурних потреб національних меншин. Відсутність в оновленому законодавстві України норми про право національних меншин на національно-культурну (етнокультурну) автономію не можна пов'язувати з позицією ЄС, на вимогу якого власне й змінювалося це законодавство, адже у багатьох державах-членах ЄС цей інститут функціонує, хоч і з неоднаковою успішністю.

За нашою оцінкою, нинішня законодавча база етнонаціональної політики України не є відповідна комплексу викликів часу, які пов'язані з етнонаціональними відносинами. Консенсус щодо доцільності впровадження екстериторіальної (етнокультурної) автономії наразі відсутній в Україні, хоча досвід інших держав переконує, що цей інститут здатен виступати ефективним інструментом запобігання відцентрових тенденцій, ризикам сепаратизму. Проблемою залишається відсутність реєстру національних меншин та й загалом об'єктивної інформації про «етнопалітру» України на поточний момент (потрібні результати нового перепису населення, проведення якого нині не можливе).

В. Явір слушно вказує на «тотальне нерозуміння суті етнокультурної автономії в українській політиці, її призначення як екстериторіального політико-правового інституту захисту прав національних меншин, який успішно застосовують сучасні держави», «хибне ототоження етнотериторіальної та етнокультурної форм автономії» (Явір, 2019, с. 451). Наразі держава несистемно підходить до розв'язання наявного комплексу проблем у сфері забезпечення дієвого захисту прав національних меншин в Україні, що загрожує політизацією етнічності.

Висновки. Нині ми бачимо два напрями, в яких потенційно може розвиватися інститут етнокультурної (національно-культурної) автономії. Перший – його становлення в Україні, а другий – перспективи створення таких автономій чисельними етноспільнотами українців за межами України, передусім у тих державах, де українці тривало мають статус національних меншин і куди виїхала велика кількість українців під час війни. Кожен з цих двох процесів є складним, бо вимагає активного лобіювання внесення змін до законодавства, потребує активної позиції зацікавлених у такому інституті демократичної етнополітики.

Щодо першого напрямку (внутрішньодержавного), то стартовими передумовами інституціоналізації етнокультурної автономії в Україні є припинення чи скасування воєнного стану в Україні, а відтак проведення щонайменше через пів року Всеукраїнського перепису населення, який надасть об'єктивну інформацію про етнічний склад. Далі важливою компонентою є зацікавленість самих етноспільнот, які мають виступити головними лобістами унормування питань про: урегулювання порядку визначення (інституціоналізації) національних меншин; ведення реєстру національних меншин; визначення чітких критеріїв належності етнічної групи до національних меншин; ухвалення процедури набуття громадянами, які ідентифі-

кують себе як представники національної меншини, такого статусу і т. ін. Саме від ініціативи найперше національних меншин, на нашу думку, напряму узалежене становлення цього інституту в Україні. Однак для цього потрібна активна інформаційно-просвітницька кампанія з формування коректного сприйняття інституту етнокультурної автономії як безпечного для цілісності держави, ефективного для мультикультурного українського суспільства. Тут свою думку власне й мають сказати науковці-етнополітологи.

Щодо другого (зовнішнього) напрямку, де може проявити свій потенціал інститут етнокультурної автономії, то його ймовірність спричинена різким зростанням за час війни кількості українців, які проживають в інших державах. Питання можливостей для збереження ними ідентичності набувають особливої гостроти. Про це щораз активніше веде мову українська влада. До прикладу, МЗС України оновлює політику співпраці держави зі світовим українством, працює над питанням задоволення національно-культурних і мовних потреб українців (передусім – дітей) за кордоном, створення повноцінних шкіл з українською програмою навчання (перші приклади уже наявні). При цьому важливо, щоб передусім українські громади за межами України, а не лише влада, проявляли активність у лобюванні своїх потреб.

Такі процеси можуть підвести до ідеї української етнокультурної автономії задля ширших можливостей для збереження української ідентичності в умовах проживання на теренах інших держав. Перспектива цього відкривається з огляду на: 1) багатомільйонну міграцію українців за час війни; 2) визнання українців в окремих державах національними меншинами; 3) закріплення права на створення культурних автономій у багатьох державах (йдеться передусім про європейські), яким уже скористалися окремі національні меншини. Відтак гіпотеза про перспективи появи етнокультурних автономій українців не видається примарною, хоч право на створення такого інституту зазвичай пов'язане з відповідністю певним формальним вимогам, як-от: наявність громадянства, офіційне визнання національної меншини, її мінімальна чисельність і т. ін.

Наразі перебіг цих процесів погано прогнозований через узалеженість від багатьох чинників, як-от: тривалість війни; темпи післявоєнної відбудови України; масштаби повернення громадян до України; наскільки іноземні держави впроваджуватимуть програми, які сприятимуть поверненню українців з-за кордону, або ж навпаки – посилюватимуть зв'язок з ними; згуртованість закордонних громад українців задля лобювання етноінтересів; особливості законодавства тої чи іншої держави в частині уможливлення створення національними меншинами та етнічними спільнотами інститутів етнокультурної автономії і т. ін.

Наразі відсутні дані, що національні меншини українців у тих державах, де діють інститути екстериторіальної автономії, а українці мають статус національних меншин, підіймали питання про створення своєї культурної автономії. Однак у перспективі виключати це не можна, адже в умовах будь-якої держави, навіть з найвищою якістю демократії національні меншини шукають найефективніші інструменти для збереження ідентичності, розвитку етнокультурної самобутності. Такі ж процеси можуть відбутися й в Україні, якщо національні меншини виявлять інтерес до інституціоналізації етнокультурної автономії. Припускаємо, запуску цих процесів має передувати активна робота з популяризації інституту етнокультурної автономії, формування його коректного сприйняття владою, національними меншинами, широкою громадськістю.

Література

- Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. Київ: Товариство «Знання» України, 1991. 240 с.
- Гусев В. Закон Центральної Ради «Про персонально-національну автономію»: передумови, історія прийняття та наслідки. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Серія «Політологія і етнологія»*. 1999. № 8. С. 72–79.
- Дудченко В., Цуркан-Сайфуліна Ю., Вітман К., Кресіна І., Кресін О. Стратегічні орієнтири етнонаціональної політики України: політико-правові аспекти. *Вісник НАПрН України*. 2021. № 28 (4). С. 51–61.
- Етнокультурна автономія як інститут забезпечення прав національних меншин: світовий досвід і Україна: наукова записка / І. Кресіна, В. Явір, М. Ходаківський. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. 120 с.

- Кресіна І., Лойко Л., Явір В. Концепція державної етнонаціональної політики України (Проект). *Політичний менеджмент*. 2010. № 2. С. 65–73.
- Кресіна І., Явір В. Етнокультурна автономія як механізм протидії етнополітичним претензіям Угорщини. *Держава і право*. 2018. № 81. С. 3–15.
- Лазарович М. «Декларація прав нації»: Закон про національно-персональну автономію в контексті української революції 1917–1921 років. *Грані*. 2012. № 9. С. 106–109.
- Лазур Я. В. Правове регулювання національно-культурної автономії : світовий та вітчизняний досвід: автореф. дис. ... к. юрид. н.: 12.00.02 – конституційне право. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2005. 19 с.
- Про Концепцію державної етнонаціональної політики України: проект закону України. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47852 (дата звернення: 29.08.2024).
- Про національні меншини (спільноти) України: Закон України. *Голос України*. 2022. 31 груд. № 267.
- Пронаціонально-культурні автономії національних меншин України: проект закону України. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=15560 (дата звернення: 29.08.2024).
- Про національно-культурну автономію національних меншин в Україні: проект Закону України. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=25445&pf35401=76656> (дата звернення: 29.08.2024).
- Про національно-культурну автономію: проект закону України. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=11662&pf35401=20320> (дата звернення: 30.08.2024).
- Про статус кримськотатарського народу в Україні: проект закону України. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61537 (дата звернення: 29.08.2024).
- Статут про державний устрій, права і вольності Української Народної Республіки (Конституція Української Народної Республіки) // Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. Київ: Юридична думка, 2011. С. 41–49.
- Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У 2 т. / упоряд. В. Верстюк (кер.), О. Бойко, Ю. Гамрецький, Г. Михайличенко та ін.: у 2 т.; Т. 1. Київ: Наукова думка, 1996. 588 с.
- Явір В. Концептуально-політичні та правові засади етнокультурної автономії як механізму протидії етнополітичній дезінтеграції України. *Правова держава*. 2019. № 30. С. 450–458.
- Явір В. Проблеми в сфері забезпечення прав національних меншин у контексті євроатлантичної інтеграції України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2019. № 3-4 (99-100). С. 50–63.

References

- Hrushevskiy, M. (1991). *Khto taki ukraintsi i choho vony khochut* [Who are Ukrainians and what do they want?]. Kyiv: Tovarystvo «Znannia» Ukrainy, 240 p.
- Husev, V. (1999). Zakon Tsentralnoi Rady «Pro personalno-natsionalnu avtonomiiu»: peredumovy, istoriia pryiniattia ta naslidky [The Central Rada Law On Personal and National Autonomy: prerequisites, history of adoption and consequences]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. Seriiia «Politolohiia i etnolohiia»*, 8, 72–79.
- Dudchenko, V., Tsurkan-Saifulina, Yu., Vitman, K., Kresina, I. & Kresin, O. (2021). Stratehichni oriientyry etnonatsionalnoi polityky Ukrainy: polityko-pravovi aspekty [Strategic guidelines of ethno-national policy of Ukraine: Political and legal aspects]. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 28 (4), 51–61.
- Kresina, I., Yavir, V. & Khodakivskiy, M. (2018). Etnokulturna avtonomiia yak instytut zabezpechennia prav natsionalnykh menshyn: svitovyi dosvid i Ukraina: naukova zapyska [Ethnocultural autonomy as an institution for ensuring the rights of national minorities: world experience and Ukraine: scientific note]. Kyiv: V. M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine.
- Kresina, I., Loiko, L. & Yavir, V. (2010). Kontseptsiia derzhavnoi etnonatsionalnoi polityky Ukrainy (Proekt) [The conception of state ethno-national policy of Ukraine (Project)]. *Politychnyi menedzhment*, 2, 65–73.
- Kresina, I., Yavir, V. (2018). Etnokulturna avtonomiia yak mekhanizm protydii etnopolitychnym pretenziiam Uhorshchyny [Ethnocultural autonomy as a mechanism for counteracting ethnopolitical Hungarian claims]. *Derzhava i pravo*, 81, 3–15.
- Lazarovych, M. (2012). «Deklaratsiia prav natsii»: Zakon pro natsionalno-personalnu avtonomiiu v konteksti ukraïnskoi revoliutsii 1917–1921 rokiv [Declaration of the Rights of the Nation: The Law on National Personal Autonomy in the Context of the Ukrainian Revolution of 1917–1921]. *Grani*, 9, 106–109.

Lazur Ya. (2005). *Pravove rehuliuвання natsionalno-kulturnoi avtonomii: svitovyi ta vitchyzniani dosvid* [Legal regulation of national and cultural autonomy: world and domestic experience]. Kyiv: Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy.

Pro Kontseptsiuu derzhavnoi etnonatsionalnoi polityky Ukrainy: proekt zakonu Ukrainy [On the Concept of State Ethnonational Policy of Ukraine: Draft Law of Ukraine] (2013). *Official webportal of the Parliament of Ukraine*. Retrieved from: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47852 (дата звернення: 29.08.2024).

Pro natsionalni menshyny (spilnoty) Ukrainy: Zakon Ukrainy [On national minorities (communities) of Ukraine: Law of Ukraine] (2022). *Golos Ukrainy*. 2022. 31 Dec. No 267.

Pro natsionalno-kulturni avtonomii natsionalnykh menshyn Ukrainy: proekt zakonu Ukrainy [On National-Cultural Autonomy of National Minorities of Ukraine: Draft Law of Ukraine] (2003). *Official webportal of the Parliament of Ukraine*. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=15560 (accessed 29.08.2024) [in Ukrainian].

Pro natsionalno-kulturnu avtonomiiu natsionalnykh menshyn v Ukraini: proekt zakonu Ukrainy [On national and cultural autonomy of national minorities in Ukraine: Draft Law of Ukraine] (2005). *Official webportal of the Parliament of Ukraine*. Retrieved from: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=25445&pf35401=76656> (accessed 29.08.2024) [in Ukrainian].

Pro natsionalno-kulturnu avtonomiiu: proekt zakonu Ukrainy [On national and cultural autonomy: Draft law of Ukraine] (2001). *Official webportal of the Parliament of Ukraine*. Retrieved from: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=11662&pf35401=20320> (accessed 30.08.2024) [in Ukrainian].

Pro status krymskotatarskoho narodu v Ukraini: proekt zakonu Ukrainy [On the status of the Crimean Tatar people in Ukraine: Draft law of Ukraine] (2017). *Official webportal of the Parliament of Ukraine*. Retrieved from: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61537 (accessed 28.08.2024) [in Ukrainian].

Statut pro derzhavnyi ustroi, prava i volnosti Ukrainskoi Narodnoi Respubliki (Konstytutsiia Ukrainskoi Narodnoi Respubliki) [Statute on the State System, Rights and Freedoms of the Ukrainian People's Republic (The Constitution of Ukrainian People's Republic)] (2011). In: *Konstytutsiia i konstytutsiini akty Ukrainy. Istoriia i suchasnist* [Constitutions and constitutional acts of Ukraine. History and modernity]. Kyiv: Yurydychna dumka. S. 41–49 [in Ukrainian].

Ukrainska Tsentralna Rada. Dokumenty i materialy [Ukrainska Tsentralna Rada. Dokumenty i materialy] (1996). Uporiadnyky V. Verstiuk, O. Boiko, Yu. Hamretskyi, H. Mykhailychenko ta in.: u 2 t.; T. 1. Kyiv: Naukova dumka, 588 s. [in Ukrainian].

Yavir, V. (2019). Kontseptualno-politychni ta pravovi zasady etnokulturnoi avtonomii yak mekhanizmu protydii etnopolitychnii dezintehratsii Ukrainy [Conceptual, political and legal principles of ethnocultural autonomy as a mechanism of counteraction to ethnopolitical disintegration of Ukraine]. *Pravova derzhava*, 30, 450–458 [in Ukrainian].

Yavir, V. (2019). Problemy v sferi zabezpechennia prav natsionalnykh menshyn u konteksti yevroatlantskoi intehratsii Ukrainy [The challenges of national minorities' rights protection in the context of Ukraine's Euro-Atlantic integration]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy?* 3-4 (99-100), 50–63 [in Ukrainian].

Анотація

Шпаченко Я. Б. Перспективи етнокультурної автономії: виміри національних меншин України та національних меншин українців за кордоном. – Стаття.

Досліджено вектори розвитку інституту етнокультурної (національно-культурної) автономії: 1) інституціоналізація в Україні з огляду на історично закладений фундамент та характерну поліетнічність; 2) інституціоналізація в тих державах (європейських, найперше), де інститут екстериторіальної автономії функціонує, українці визнані національними меншинами та зросла їх кількість за час війни. Підкреслено, що ці процеси потребують виваженої демократичної етнополітики держав та активної позиції усіх суб'єктів, зацікавлених у такому інституті.

Аргументовано, що для становлення інституту етнокультурної автономії в Україні найперше потрібне припинення/скасування воєнного стану та проведення Всеукраїнського перепису населення, який надасть об'єктивну інформацію про етнічний склад населення. Наступною передумовою визначено наявність зацікавленості самих національних меншин (спільнот) у лобюванні інституціоналізації етнокультурної автономії. Підкреслено потребу в активній інформаційно-просвітницькій кампанії в Україні задля формування коректного сприйняття етнокультурної автономії як інституту, безпечного для цілісності держави та ефективного для мультикультурного українського суспільства.

Передумовами для можливої появи етнокультурних автономій українців за кордоном автор вважає: 1) багатомільйонну міграцію українців під час війни та актуалізацію у них питання задоволення національно-культурних і мовних потреб; 2) визнання українців в низці держав національними меншинами

ми; 3) закріплення права на створення культурних автономій у багатьох державах (передусім європейських), яким уже скористалися окремі національні меншини. Констатовано, що появу етнокультурних автономій українців за кордоном складно спрогнозувати через узалежненість від багатьох чинників, як-от: тривалість російсько-української війни; темпи післявоєнної відбудови України; масштаби повернення громадян до України; програми іноземних держав щодо сприяння поверненню українців з-за кордону; згуртованість закордонних громад українців задля лобювання етнічних інтересів; особливості законодавства тої чи іншої держави щодо створення етнокультурної автономії і т. ін.

Ключові слова: етнокультурна автономія, екстериторіальна автономія, національні меншини України, національні меншини українців за кордоном, етноспільноти, етнокультурні вимоги.

Summary

Shpachenko Ya. B. Prospects of ethnocultural autonomy: dimensions of national minorities of Ukraine and national minorities of Ukrainians abroad. – Article.

The vectors of development of the institute of ethnocultural (national-cultural) autonomy are investigated: 1) institutionalisation in Ukraine, given the historically laid foundation and characteristic multiethnicity; 2) institutionalisation in those states (European, first of all) where the institution of non-territorial autonomy already functions, Ukrainians are recognised as national minorities and their number has increased during the war. It is emphasised that these processes require a balanced democratic ethnic policy of the states and an active position of all actors interested in such an institution.

It is argued that in order to establish the institution of ethnocultural autonomy in Ukraine, first of all, it is necessary to end/abolish martial law and conduct an All-Ukrainian population census, which will provide objective information on the ethnic composition of the population. The next prerequisite is the interest of national minorities (communities) themselves in lobbying for the institutionalisation of ethnocultural autonomy. The author emphasises the need for an active information and awareness-raising campaign in Ukraine to form a correct perception of ethnocultural autonomy as an institution that is safe for the integrity of the state and effective for the multicultural Ukrainian society.

The author believes that the prerequisites for the possible emergence of ethnocultural autonomies of Ukrainians abroad are: 1) multimillion migration of Ukrainians during the war and the actualisation of the issue of meeting their national, cultural and linguistic needs; 2) recognition of Ukrainians as national minorities in a number of States; 3) consolidation of the right to establish cultural autonomies in many States (primarily European ones), which has already been used by some national minorities. It is stated that the emergence of ethnocultural autonomies of Ukrainians abroad is difficult to predict due to the dependence on many factors, such as: the duration of the Russian-Ukrainian war; the pace of post-war reconstruction of Ukraine; the scale of return of citizens to Ukraine; programmes of foreign states to facilitate the return of Ukrainians from abroad; cohesion of Ukrainian communities abroad to lobby for ethnic minorities.

Key words: ethnocultural autonomy, non-territorial autonomy, national minorities of Ukraine, national minorities of Ukrainians abroad, ethnic communities, ethnocultural requirements.